ڕۆڵی ساطیع ئەلحوصریی، لە فاشیزمی عوروبە و ناسیۆنالیزمی عەرەبییدا... کامیار سابیر

ڕۆڵی ساطیع ئەلحوصریی، لە فاشیزمی عوروبە و ناسیۆنالیزمی عەرەبییدا
پەند و دەرسی زۆر، بۆ نەوەی نوێی کورد

کامیار سابیر

لەسەر تێکهەڵکێشییەکانی عوروبە و کوردایەتیی، لە کاتی خوێندنەوە و گەڕان بە دوای سەرچاوەی جۆراوجۆردا، ڕێگەم کەوتە سەر کتێبێک(الطائفية السياسية ومشكلة الحكم في العراق) واتە طائیفییەتی سیاسیی و گرفتی حوکمڕانیی لە عێراقدا، لەناو ئەم کتێبەدا، بەشی شەشەمی، بەناوی (دور ساطع الحصري في ترسيخ الطائفية)ە، واتە ڕۆڵی ساطیع ئەلحوصریی لە جێکەوتکردنی طائیفییەتدا کە لە خوارەوە، وەرگێڕانە کوردییەکەی دەخوێنیتەوە. ئەم کتێبە، لە نووسینی د. عەبدولخالیق حوسێنە کە جەڕاحێکی بەصراوییە(فاو- بەصرە). ئەو، دەمێکە لە لەندەن دەژیەت و ماوەیەکی زۆریشە، خەریکی لێکۆڵینەوەی فیکریی و سیاسییە. بەهۆی ناساغییەوە، دەستبەرداری پیشەی پزیشکیی بووە .

بەوردیی و بە پەلە کە ئەم بەشەم، خوێندەوە، حەزمکرد، بە تەواویی بۆ زمانی کوردیی وەریبگێڕم، بەڵام بەهۆی بێکاتییەوە،،هەموویم، بۆ نەکرا. هەرچۆنێک بێت، ئەمە پوختەیەکی کورتکراوەی بەشی شەشەمی ئەو کتێبەیە کە بە زمانی کوردیی، وەرمگێڕاوە. دەکرێ بگوترێ، نزیکەی %٨٠ی بەشی شەشەمم وەرگێڕاوە. خوێندنەوەی ئەم بەشە، ئەو حەقیقەتە بۆ پشتڕاست دەکاتەوە کە تێکستی کوردیی، چەند کڵۆڵەوارە لەسەر مەسەلەی ناسیۆنالیزم بە گشتیی ، ناسیۆنالیزمی نەژادیی و ناسیۆنالیزمی طائیفیی بەتایبەتیی؟ تێدەگەیت، نووسەری کورد و سیاسیی کورد، لەگەڵ ئەوەی ناوی نێراوە حیزبە سیاسییە کوردستانییەکان، جوعبەیان چەند خاڵییە لە تێکستی فیکریی، مەعریفیی، کولتووریی و سەرەنجامیش سیاسیی بەگشتیی و بە تایبەتییش، لەمەڕ عیللەتی ناسیۆنالیزم ومەعریفەی سیاسیی ،

هەروەها لەمەڕ تێكه□ك□شي□كانى عوروبە و كوردا□تيى كە چۆن كوردا□تيى، لە هەژمووني عوروبەوە فۆرمەڵە بووە و چۆن "كۆپى"ى ئەوى كردوو□ تەوە؟

بەبێ تێگەيشتن و ئاشنابوون بە فيكرى ساطيع ئەلحوصريى، ناتوانين لە فۆرمەڵەبووني ناسيۆناليزمى عەرەبيى و عوروبە، بەتەواويى تێبگەين. هەروەها بەبێ تێگەيشتن لەو فاشيزمە سياسيى، ئايديۆلۆژيى و فيكرييەى ئەلحوصريى، ناتوانين، لينكە بەهێزەكانى نێوان كوردا□تيى و عوروبە بدۆزينەوە، بەتايبەتييش، چۆن كوردا□تيى لە ئاستانەى فيكر و روئياى سياسييدا، بە مووش، لە عوروبە، لاينەداوە؟ تەنانەت، خودى چەمكى كوردا□تيى، چۆن لە لە كوردي□ت(كردية) ەوە كە لە عەرەبييە(العربية) وە بيراز كراوە و بووە بە كوردا□تيى؟ هەروەها، چەند لاسايكردنەوەيەكى زمانيى، كولتووريى، سياسيى و فيكريى زۆر جاهيلانە و ئەحمەقانەيە؟ تەنانەت ئاكارى عەشايەريانەى مونەوەرەكانى كوردا□تيى(داركاريى و شەقكاريى خوێندكاران، لە پۆلەكانى خوێندندا)، لە ئوستاذەكانى فاشيزمى عوروبييەوە هاتووە و لە ماستەرماين□ك□يەوە(ئەلحوصريى)، هێنراوەتە ناو پرۆگرامى خوێندنى عێراقەوە و تێكەڵ بە مۆراڵى پەروەردە وخوێندن كراوە.

ئەمەى خوارەوە، پوختەى وەرگێڕانەكەيە:-

ساطيع ئەلحوصريى(١٨٨٠-١٩٦٨) لە يەكەمين رائيدەكانى بزوتنەوەى ناسيۆناليزمى عەرەبيى بوو. رۆڵێكى گەورەى لە جێكەوتكردنى طائيفييەتدا لە دەوڵەتى مۆدێرنى عێراقدا هەبوو. بەحەق، عەڕابى ناسيۆناليزمى عەرەبيى بوو. لەبەشى پێشووى كتێبەكەدا، باسى ئەوەمان كرد لە شۆڕشى بيستدا، هەلومەرجێكى باش، بۆ نزيكبوونەوەى ئەهلى شيعە و ئەهلى سوننە، بەديهات، بەڵام ئينگليزەكان كە داگيركارى عێراق بوون، ئەمە ناڕەحەتيكردن و بەشوێن تۆڵەوە بوون. هەندێك پێيانوا□ ك□ ئينگليزەكان ،بەتايبەتيى، ئەلحوصرييان ، بۆ مەبەستى طائيفيى، بەرەو عێراق، هێنا.
ر□□□ى ئەلحوصريى، هەر بە سنوورەكانى عێراقەوە نەوەستا، بەڵكو تەشەنەى سەند بۆ زۆر بوارى سياسيى، فيكريى و پەروەردەيى، ل□ و□□تانى عەرەبيى تردا. ئەو كە موفەكيرێكى پانو□□□ بوو، ژمارەيەكى زۆر كتێبى لەسەر فيكرى ناسيۆناليزمى عەرەبيى، هەيە. پاش ئەوەى لە ١٩٤١ دا، عێراقى بەجێهێشت، بە فەيلەسوفى عوروبە، ناسێنرا. بۆ ئەوەى مافى خۆى بدەينێ، شايەنى ئەوەى هەيە كە هەڵوێستە، لەسەر ر□□□ى ئەو، لە جێكەوتكردن و هاندانى نەعرەتەى طائيفيى لە عێراقدا

بکەین.

لەبەر گرینگیی بەچوونەکانی ئەلحوصریی، پاش مردنی، بوو بە بابەتی توێژەران، لە چەندین توێژینەوە و ماستەرنامەی زانکۆییدا، نەک هەر لە وڵاتانی عەرەبیی، بەڵکو لە ئەمەریکا، روسیا و چەندین وڵاتی تریش، توێژینەوەی لەسەرکرا. یەکێک لەو توێژینەوە گرینگانە، کتێبێکی بەنرخی توێژەرێکی ئەمەریکییە بەناوی ویلیام ئێڵ(L) کلیڤلاند، مامۆستای زانکۆی Princeton بە ناونیشانی(ئەلحوصریی، لە فیکری عوثمانییزمەوە بۆ فیکری عەرەبییزم) ، هەروەها کتێبێکی تری توێژەرێکی روسیی بەناوی تیخۆنۆڤا، بەناونیشانی (ساطیع ئەلحوصریی، رائیدی رەوتی عەلمانیی، لە فیکری ناسیۆنالیزمی عەرەبییدا). کتێبەکەی کلیڤلاند، لەم ئاقارەدا ، بە یەکێک لە گرینگترین سەرچاوەکان دەژمێردرێ.

کلیڤلاند، ژیانی ئەلحوصریی بە سێ قۆناغ، دابەش دەکات. قۆناغی یەکەمی لە خزمەتی دەوڵەتی عوثمانییدا خەرج کردووە. دیارە ئەلحوصریی، ویستوویەتی، بە بێدەنگیی و خامۆشیی دیزەبەدەرخۆنەی بکات. کلیڤلاند، توانیتی، رەزامەندیی حکومەتی تورکیا بەدەست بهێنێت، بە بەدەستهێنانی ئەو دەکیومێنتە مێژووییانەی کە تایبەتن بە ژیانی ئەلحوصریی لەسەردەمی عوثمانییەکاندا، توێژەر، ئەم قۆناغە شاراوەیەی دۆزیەوە.

گومان، لەسەر رەچەڵەکی ئەلحوصریی، هەیە. خۆی بانگەوازی ئەوە دەکات ، گوایە لە سیلالەی ئیمامی عەلییە، نازناوی ئەلحوصرییش دەگەڕێتەوە بۆ شارەچکەیەک لە یەمەن، بەلام محەمەد مەهدیی ئەلجەواهیریی لە کتێبەکەیدا(یادەوەرییەکانم ج ١) باسی ئەوە دەکات کە پرسیاری لە زۆرێک لەو یەمەنییانە کردووە کە بینیونی، لەسەر ناوی ئەلحوصریی، ئەوان، نکۆڵییان لێکردووە کە شوێنێکی وا هەبێت.

ئەم قۆناغی یەکەمە لە ژیانی ئەو، چل ساڵ دەخایەنێت کە قۆناغی عوثمانییەکان بوو، لە ئیستانبوڵ و پاریس، ژیاوە و لەو ماوەیەشدا، خۆی تەثقیف کرد. لەم قۆناغەدا یەکێک لە هەرە داکۆکیکارە ناودارەکان بوو کە داکۆکیی لە فیکری عوثمانییەکان دەکرد دژی ئەو روانگانەی کە داوای دابەشبوونی دەوڵەتی عوثمانییەکانیان، لەسەر بناغەی نەژادیی و نەتەوەیی، دەکرد. ئەم دژایەتییەشی لە جوغزی دینییەوە نەبوو، چونکە ئەو هیچ کاتێ، لە ئیسلامەوە نزیک نەبووە. تەنانەت لەو قۆناغەی لە تورکیا ژیاوە، عەرەبێکی ناسیۆنالیست،

نەبووە. کاتێکیش جەمال پاشا لە سوریا، ناسراو بە جەمال سەفاح، ناسیۆنالیستە عەرەبەکانی لەسێدارە دەدا، لەناویاندا عەبدولغەنیی ئەلعریسیی ، هەروەها عەبدولکەریم خەلیل کە برادەری ئەلحوصریی بوو، تەنانەت بە وشەیەکیش بە پرسەی برادەرەکەی بەشداریی نەکرد. خۆی لە جەوانانی تورک بوو، لەگەڵ مۆدێرنکردنی عوثمانییەکاندا بوو، دژی ناسیۆنالیزمی عەرەبییش بوو. هەڵوێستی خۆی نەگۆڕی تا کەوتنی عوثمانییەکان لەجەنگی جیهانیی یەکەم کە بەشە عەرەبییەکانی لێ جیابووەوە و وڵاتانی عەرەبیی دروست بوون .

شایانی باسە، لە کۆتایی سەردەمی عوثمانییەکاندا، برای ساطیع ئەلحوصریی کە ناوی بەدیع بەگ بوو، موتەصەڕیفی لیوای ناصیریە بوو. حکومەتی مەرکەزیی لە ئیستانبوڵەوە، پلانی تەرۆرکردنی طالیب نەقیبی داڕشت کە لە بانگهێشتکارانی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی بوو. پلانی ئەم تەرۆرکردنە، درا بە سەرکردەیەکی عەسکەریی تورک، لە بەصرە، بەناوی فەرید بەگ، بەڵام گرووپی نەقیب وریاتربوون و بە فێڵەکەیان زانی. هاوکات، طالیب نەقیب، بڕیاری دا، ئەوان بکات بە خۆراکی ژەمی نیوەڕۆ، پێش ئەوەی ئەوان، ژەمی ئێوارەی پێو بخەن. ئەم رووداوەش، پێدەچێ کاریگەرییەکی قووڵی لە ورووژاندنی ئەو حیقدەی ساطیع ئەلحوصرییدا هەبێت کە دژی عێراقییەکان، لە هەڵسوکەوتەکانی دواتریدا، هەیبوو.

کاتێ مەملەکەتی عەرەبیی سوریی دروست بوو، ئەلحوصریی، هەڵوێستی سیاسیی خۆی گۆڕی و گەشتی بە شام کرد. لە ساڵی ١٩٢٠ دا، کاتێ لە چل ساڵییدا بوو، پەیوەندیی بە گرووپی شەریفی مەککەوە (ئەمیر فەیصەڵ بن حوسێن) کرد و بە مودیری مەعاریف، دەستنیشانکرا. لێرەوە قۆناغی دووەمی ژیانی دەستیپێکرد. زمانی عەرەبیی نەدەزانی، بەهۆی ئەم عەرەبییەنەزانینەوە، سورییەکان، رقیان لێیهەڵگرت. ئەو تورکیی وەکو زمانی زگماک دەزانی و زمانی فڕانسیشی وەکو دووەم زمان، دەزانی.

پاش کەوتنی مەملەکەتی سوریی، بەهۆی رووداوەکەی میسلەنەوە ، گەڕایەوە بۆ ئیستانبوڵ، دواتر بۆ ئیتاڵیا و سەرەنجامیش بۆ قاهیرە، بەدوای کارێکدا لە وانەگوتنەوەدا، سۆراغی دەکرد. بەهۆی دەستودائیرەی ئینگلیزەکانەوە ، گوێبیستی ئەوە بوو کە پلانێک هەیە بۆ دامەزراندنی مەملەکەتی عێراق و دامەزراندنی فەیصەڵ، بە مەلیکی عێراق، لێرەوە عەوداڵی هەلومەرجی عێراق و خەڵکەکەی بوو. خۆی بە شاعیری عێراقیی، عەبدولموحسین کاظمیی ناساند کە لە قاهیرە دەژیا (تا مردنی لە ساڵی ١٩٣٥دا، هەر لە قاهیرە بوو). هەموو ئەوەی،

ئەلحوصریی، گرینگیی پەیدا کە طائیفەیەکی بەرینی شیعە هەن و لەلایەن عوثمانییەکانەوە، دەچەوسێنرانەوە. بەیاری دا، بە گرووپی فەیصەڵی دووەمەوە، پەیوەندیی بکات (2)
ئەلحوصریی گەیشتە بەغداد لە ئابی ١٩٢١ دا، لەرێوە، دەستیکرد بە مەترسییترین قۆناغی ژیانی کە بەشاراوەیی لای خوێنەری عەرەب، ماوەتەوە. لە کاتەکدا قۆناغی کۆتایی ژیانی، بە وردەکاریی زۆر بەنرخ، ناسراوە . پاش ئەوەی عێراقی بەجێهێشت، لە ساڵی ١٩٤١ دا و تا مردنی، کۆمەڵێ کتێب و بڵاوکراوی گرینگی نەتەوەیی بڵاوکردەوە.

حەسەن عەلەویی دەڵێ" ئەلحوصریی، هیچ پەیوەندییەکی لەگەڵ هیچ تاکێکی عێراقییدا دروست نەکرد، لە ماوەی بیست ساڵ، لە ژیان و کارکردنی لە عێراق، دانی خۆری بەعێراقدا نەنا، بەڵام زۆری لەسەر عەجەم نووسی. هەروەها باسی ئەوەیشی کردبوو کە دوژمنایەتییەکی زۆریان کردووە و موئامەرەی زۆری لێکراوە. لە ماوەی شەش مانگی یەکەم گەیشتنی، بە بەغداد، لەگەڵ ئینگلیزەکاندا (کۆرنواڵیس، گاربرێت، واڵمس بیێ، دواتریش لەگەڵ سمیثدا کۆمەڵێ پەیوەندیی ڕۆحیی و دۆستانەی بەست" (3)

ئینگلیزەکان، پشتیان بە ئەلحوصریی دەبەست، بە جێبەجێبوونی سیاسەتەکانی بریتانیا ، وەکو عەڕابی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی و بەستنەوەی بە طائیفییەتەوە، سوودیان لێی بینی. ئەمەش بە چەوساندنەوەی ٤/٥ ی عەرەبی عێراق و بەبەشکردنیان لە مافی هاووڵاتییبوون، لە وڵاتەکەی خۆیاندا، ئەمانە هەمووی خرایە بەرنامەوە. ئەو، زۆر بەباشیی هەوڵی بە جێکەوتکردنی ئەم نەخشە طائیفییە دا و لەو ماوەیەی لە عێراق، مودیری مەعاریف بوو. ئەلحوصریی، هیچ ئینتیمایەکی بە دەوڵەتێک نەبوو کە بیست ساڵ تێیدا ژیا، هاوکات هەستی دانیشتووانەکەی دەرهەق بە مێژووەکەیان و دابونەریتەکانیان، نە بەهەند وەردەگرت و نە دانیشی پێدا دەنا.

فەلسەفەی ئەلحوصریی،
کلیڤلاند، جەخت لەوە دەکاتەوە کە ئەلحوصریی، بەلای فیکری ڕۆشنگەریی چینی ناوەڕاستی(وردە بۆرژوازیی) ئەوروپییدا وەرچەرخا، نەک بەلای بەچوونە چاکسازییەکانی جەمالەدینی ئەفغانیی و محەمەد عەبدە، ڕەوەی چاودێریکی بیانیی دەبینیی کە لەبەرزاییەکانی ئەو باڵاخانە کۆمەڵایەتییانەوە ، بۆ چواردەوردا دەڕوانی(٤)…

ئەلحوصریی، کەوتبووە ژێر کاریگەریی فەلسەفەی فیختە و هیگڵەوە، بەیە فیکری ئەم دوو فەیلەسوفە ئەڵمانییەی وەرگرت و بە فیکری

ناسیۆنالیزمی عەرەبیی، زیاد کرد.لەم روانگەیەوە، توێژەرێکی ئەمەریکیی ج.هایم، ئەوە باس دەکات کە ئەلحوصریی چۆن کەوتووەتە ژێر کاریگەریی ئەوانەوە کە حەقیقەتی مەسەلەکە ئەوەیە" پێشکەشکردنی فیختە و هیگل لە وێنەی عەلامەی فیکری عەرەبیی ئیسلامییدا" لە ئەستۆ گرتووە؟ لە شوێنێکی تر، دەڵێ" پێنابردنی ئەلحوصریی بە داڕشتنەوەی ثیۆرییەکەی لە قاڵبگەلێکدا کە لەگەڵ ئیسلامدا بگونجێن، ئەمەش وەکو" ئەوەی لە فیختەوە وەریگرتبێت نەک لە قورئانەوە کە سەرچاوەی ئیلهامی بێت"(٦). ئەمە شتێکی نامۆ نییە بۆ ئەلحوصریی، سەرسام بە فەلسەفەی ئەڵمانیی(هیگل و فیختە) کە فاشیزم بنیات بنێ لە تەنظیرە ناسیۆنالیستییەکەیدا، کلیڤلاندیش ئەم شتە لەسەر ئەلحوصریی جەخت دەکاتەوە و دەڵێ" ئەو سیستەمەی کە ئومێدەکانمانی پێوە بەستینەوە و هەوڵی بۆ بدەین، سیستەمێکی فاشییانەیە." (٧)

ئەلحوصریی، نکۆڵی لە هەڵوێستی خۆی لەسەر دیین و ڕۆڵی خۆی لە عوروبەدا، ناکات. وێڕای ئەوەی کە جەخت لە" ڕۆڵی مەزنی بە وێنەی دەرکەوتنی ئیسلام دەکات لە دروستبوونی ئوممەی عەرەبیی و فراوانکردنی مەوداکانی عوروبە" لەگەڵ ئەوەشدا، راستگۆیانە گوتی" لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا، وای نابینم کە توێژینەوەکانم بواری ئەوەیان نەدا و پێویستیش نەبوو کە دیین ببێ بەیەکێک لە موقەوەماتە سەرەکییەکانی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی". وێڕای ئەمانەش" بزوتنەوەی ئیسلامیی، وەرچەرخانێکی مەترسیداری بەسەر بارودۆخی عەرەبدا هێنا… کە بەتەواویی وابەستەی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی نەما ، لەبەرئەوەی هەندێ گرووپ، تەعریب بوون، بێئەوەی ئایینی ئیسلام، وەرگرن. پێچەوانەی ئەوەش، هەندێ گرووپی تر، دیینی ئیسلامییان وەرگرت، بێئەوەی زمانی عەرەبیی وەربگرن." (٨)

ڕۆڵی ئەلحوصریی لە "پەروەردە"دا

ئەلحوصریی، بە موديری مەعاریف دامەزرێنرا، سەرەڕای ئەوەش راوێژکاری مەلیک بوو. لە رووداوەکانی دواتردا دەرکەوت کە قسەی لەسەروو قسەی وەزیری پەروەردەشەوە، بوو. تەنانەت هەندێجار لەسەروو قسەی مەلیکیشەوە بوو، لەبەرئەوەی لەلایەن ئینگلیزەکانەوە، پاڵپشتیی دەکرا، چونکە راسپێردرابوو، بەدەستوری ئینگلیزەکان، ئەرکەکەی بڵاوکردنەوەی طائیفییەت و دوژمنایەتیی شیعە بوو. هەروەها، گومانکردنە سەر عەرەببوونی شیعە و وەصفکردنیان بە عەجەمیی و شعوبیی(مەبەست لێی پۆپۆلیزمە= شەعبەوییەت- وەرگێڕ)

جەدەستی ئەلحوصریی بە پرۆگرامەکانی خوێندنەوە، لە ئاراستەکردنی خوێندکارانی قوتابخانەکان بە نامۆبوونی عێراقییەکان بە توراثی ئەدەبییان، لەو کتێبانەی تایبەت بوون بە ئەدەبی عەرەبیی و مێژوو، زۆر کاریگەر بوو. ئەو، ناوی یەک ئەدیب و شاعیری عێراقیی، نە لە دێرینەکان و نە لە نوێکان، نەهێناوە کە ڕەچەڵەکیان شیعە بووبێت. ئەمە، سەرەڕای ژمارەی زۆریان و ڕۆڵی گەورەیان لە خزمەتکردنی ئەدەبی عەرەبیی، لە نموونەکانیان، ئەلکومیت بن زەیدلئەسەدیی، موتەنەبیی، مەعەرریی، هاوچەرخەکانیش، محەمەد ڕەضا ئەلشەبیبیی، مەهدیی ئەلمەخزومیی، باقر ئەلشەبیبیی، فەقیهو شاعیری گەورە محەمەد سەعید ئەلحبوبیی و جەواهیریی، ئەم دەخەش بەدرێژایی سەردەمی مەلیکیی درێژەی هەبووە. لە بەرامبەریشدا، جەختی خستبووە سەر ئەدیب و شاعیرانی عەرەب لە سوریا، میصر و وڵاتانی تر، جگە لە عێراقییەکان.

شایانی باسە، ئەوە ئەلحوصریی بوو کە سزای لێدان و دەرکردنی خوێندکارانی هێنایە ناو قوتابخانەکانەوە، ئەو سزا زەلیلەی کە زانستی دەروونناسیی سەلماندوویەتی کە شوێنەواری دەروونیی تێکشکێنەر لەسەر کەسایەتیی خوێندکار و ئاییندەی دروست دەکات و پاڵی پێوە دەنێت کە پەنا بە توندوتیژیی بەرێت لەگەڵ دەوروبەرەکەیدا.***
***

((بەم بنەیەوە، پێشنیار بە بەرپرسانی سیستەمی پەروەردە ،لە عێراقی نوێدا، دەکەم، بە ئەوەی نەوەی ئێستا و نەوەکانی ئاییندە، بە پەروەردەیەکی زانستیی دروست، پەروەردە بکرێن، بە ئەوەی لە گرێی دەروونیی و لادانی مێراتیی بپارێزرێن، داوا لە دەسەڵاتی تەشریعیی دەکەم کە قانونێک دەربکەن، لەهەموو قوناغەکانی خوێندندا، قەدەغەی سزادانی جەستەیی و دەروونیی بکات.)))

ڕۆڵی ئەلحوصریی لە بە طائیفییکردنی دەسەڵاتدا

ئەوەی باسکرا، دەزانین ڕۆڵی ئەلحوصریی لە بنیاتنانی دەوڵەتی عێراقی نوێدا، لەسەر بناغەی طائیفیی بوو کە حکومەتە یەک لەدوای یەکەکانی عێراق، دژی زۆرینەی گەلی عێراق، لە حکومەتەکەی عەبدولڕەحمان نەقیبەوە بە صەدام حوسێن، بە سەختیی دەستیان پێوەگرتبوو. جگە لەو ماوەیەی حکومەتی شۆڕشی ١٤ی تەمموزی ١٩٥٨ کە سەرکردەی کۆچکردوو، عەبدلکەریم قاسم، سوور بوو لەسەر ئەوەی مامەڵەی عێراقییەکان بە یەکسانیی بکات، دوور لە هەڵاواردنی نەژادپەرستانە، طائیفیی، عەشایەریی و ناوچەگەریی..هەربۆیە بەوپەڕی

شەڕانگێزییەوە، تۆڵەیان لێکردەوە.

کەمپەینەکەی ئەلحوصریی و حکومەتی" نوخبە" گومانیان دەخستە سەر ئەوەی شیعە، عەرەب بن کە تا ئەم ساتەش، درێژەی هەیە. ئەوەی زانراوە کە عەشائیرەکانی ناوەڕاست و باشوور، لە نەسەبی عەرەبن. هەر جێگەی مەهزەلەیە، پێداویستیی ئەوە باسبکرێ کە داکۆکیی لە عەرەببوونیان بکرێ، ئەوانیش عەشائیرەکانی تەمیم، خەزاعیل، زوبەید، ڕەبیعە، خەفاجە، ئال فتلە، جبوور، بەنی حەجیم، بەنی ئەسەد، ئەزیرج، بەنی کەعب، بەنی لام، شەممەر، عەنزە...و تاد. هەموو ئەوانە، تێکەڵ بوون لەگەڵ نەتەوەکانی میزۆپۆتامیادا، لە سۆمەرییەکان، ئەکەدییەکان، بابلییەکان، ئاشورییەکان و کەلدانییەکان...تاد. بە تێپەڕبوونی کاتیش ئەم ڕەچەڵەکە جۆراوجۆرانەی مرۆڤایەتیی، تێکەڵبوونە لە بوتەقەیەکدا کە نەتەوەی عەراقیین.

حەسەن عەلەویی، هەڵوەستەکانی ئەلحوصریی لەسەر عەراق، کورت دەکاتەوە بەمشێوەیە(١٠)؛-

ئەنتی نیشتمانپەروەرانی عەراقیی بوو تا رادەی قین، سوننە بووبێت، یان شیعە.
ئەنتی عەراقییە شیعەکان بوو، نیشتمانپەروەر بووبن یان بەکرێگیراو
ئەنتی کورد بوو، لە هەردوو بارەکەدا

فیتنەی ئەنیس ئەلنصولیی

هەرکاتێک بریتانیا ویستبێتی پەیماننامەیەکی ناڕەوا دەرهەق بە عەراق، واژۆ بکرێ، ئیعازی دەدا بە ئەلحوصریی کە هەستێ بەکارێک، بۆ ئەوەی یەکێتیی نیشتمانیی تێکبدات، ئەمەش بە نانەوەی فیتنەیەکی طائیفیی بەسەرقاڵکردنی گەل و چاوشۆرکردنیان بە کێشەی لاوەکییەوە، تا پەیماننامەکە، تێدەپەڕێنرا. کاتێ بریتانیا، ویستی ڕێککەوتننامەی نەوت، واژۆ بکرێ، ئەلحوصریی وانەبێژێکی لوبنانیی هاوردە کرد بۆ وانەوتنەوە لە عەراقدا، ناوی ئەنیس ئەلنصولیی بوو. ئەم کابرایە هەستا بە بڵاوکردنەوەی کتێبێک، هێرشی کردبووە سەر ئیمامی عەلیی، بەسەر خوێندکارانی قوتابخانەکانیدا سەپاندبوو، ئەمەش کارێکی پیلان داڕێژراو بوو، تەحەدای هەستی عەراقییەکانی دەکرد و کۆمەڵێ ئاژاوەی زۆری نایەوە.

فیتنەیەکی طائیفیی تر

لە حوزەیرانی ١٩٣٣ دا، حکومەتی ڕەشید عالیی گەیلانیی دەرگیری کێشەیەکی طائیفیی بوو کە یەکەم بەسەرەکەی لەوەوە دەرکەوت کە کتێبێک بڵاوبووەوە بەناوی "عوروبە لە تەرازوودا"، کەسێک نووسیبووی بەناوی عەبدولڕەززاق ئەلحەصان کە لە وەزارەتی مەعاریفی عێراقیی ئیشی دەکرد و لەژێر فەرمانی حوصرییدا بوو. لە کتێبەکەیدا، باسی فیکرەیەکی کردبوو کە ناوەڕۆکەکەی ئەوەبوو گوایە شیعەکانی عێراق، عەرەب نیین، بەڵکو لە مەجوسییە کۆنەکانەوە هاتوون. ئەوانەی لە عێراقیشن، ئەوە پاشماوەی ساسانییەکانن، شیعەکانیشی وا وەصفکردبوو کە وەلائیان بۆ ئێران هەیە، مێژووەکەیشیان، هەمان مێژووی شعوبییەکانە.

ئەم کتێبە، تووڕەییەکی زۆری لەنێوان شیعەکاندا لێکەوتەوە، بەتایبەتیی لەشارە پیرۆزەکان، مێژوو دووبارە دەبێتەوە، کاتێ هەمان تۆمەت، بوونی هەیە لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا کە ڕوو لە شیعەکانی عێراق و سەرکردە سیاسییەکانیان دەکرێ. ناڕەزایەتییەکان گەیەندران بە دەسەڵاتداران لە نەجەف، کەربەلا، حیللە، کوفە، شار و شارۆچکەکانی تر، هەروەها، کاری توندوتیژیی و هێرشکردنە سەر دائیرەکانی حکومەتی لێکەوتەوە. سەرەنجام، حکومەت ناچاربوو، کتێبەکە بکێشێتەوە و دادگایی نووسەرەکەی بکرێ و بە زیندان بسەپێردرێ (١٤). دانەری نامیلکەکە (عەبدولڕەززاق) لە دەستەودایەرەی نوریی سەعید بوو، دواتر دەرکەوت کە یاسین هاشمیی لە پشتییەوە وەستاوە و بە شەخصییش، طەها ئەلهاشمیی، پێژراندبووی(قبوڵی کردبوو).

دەردەسەرییەکانی جەواهیریی بەدەست ئەلحوصرییەوە

شایانی باسە، ئەلحوصریی، شاعیر محەمەد مەهدیی ئەلجەواهیریی، لە سەڵکتی خوێندن و پەروەردە، فەصڵکرد، چونکە لە یەکێک لە قەصیدەکانیدا، ساڵی ١٩٢٧ وەصفی یەکێک لە هاوینەهەوارەکانی ئێرانی کردبوو. تاوانباری کردبوو بە شعوبییەت و بەوەی سەر بە ئێرانە. ئەلحوصریی سووربوو لەسەر فەصڵکردنی ئەلجەواهیریی، وێڕای ئەوەی مەلیک فەیصەڵی یەکەم، تەدەخولیشی کرد. ئەمەش مەلیکی ناچارکرد کە جەواهیری وەکو فەرمانبەر، لە بیلاط، تەعین بکات. جەواهیرییش، دەیان پەڕەی لە یادەوەرییەکانی تەرخانکردووە کە چۆن بە بیانووی طائیفییەوە بەدەست ستەمی ئەلحوصرییەوە، ئازاری چێشتووە.(جەواهیریی، بیرەوەرییەکانم ج ١)

ئەم تۆمەتی سەربەئێرانبوونە بە دوای کەسوکاری ئەلجەواهیرییەوە،

مایەوە. بەشێکی زۆر لە نەوەکانیان، لە وەرگرتنی جنسییەی عێراقیی مەحروم بوون کە بۆ ئەو جنسییەیە، ڕێگە نەدەدرا لە زانکۆکانی عێراق بخوێنن یان ئیشی دەوڵەتیی وەربگرن. لەماوەی خزمەتکردنم وەکو پزیشک لە ناوچە دوورە دەستەکانی قەضای ئەبی صخێر، ساڵی ١٩٧١، ئاشنایەتییم لەگەڵ زۆرێک لەو خێزانانە، پەیداکرد کە دەگەڕانەوە سەر بنەماڵەی ئەلجەواهیریی، لەوانەش، لاوەکانیان کە دەرچووی خوێندنگە ناوەندییەکان بوون. کاتێ لێمدە پرسین بۆچی نەچوونەتە زانکۆ و خوێندن تەواو بکەن؟ وەڵامەکەیان ئەوەبوو کە دەسەڵات داواکانیانی ڕەتکردووەتەوە بۆ وەرگرتنی دەکیومەنتی جنسییەی عێراقیی، لە بەرئەوەی لە خزمانی گەورەترین شاعیری عەرەب، محەمەد مەهدیی ئەلجەواهیریی، بوون.

ئایا لەوە بێدادیی زیاتر دەرهەق بە هاووڵاتییانێک کە باووباپیرانیان بەشداریان لە شۆڕشی بیستدا کردووە، هۆکاری سەرەکیی و ڕاستەوخۆی دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق بوون، هەروەها ڕۆڵیان هەبوو لە دەوڵەمەندکردنی ڕۆشنبیریی عەرەبیی، لە عێراق و جیهانی عەرەبییدا کە بەو شێوەیە تەحریم بکرێن لە سادەترین مافی هاووڵاتییبوون؟ هەشتا ئازار، دەمگوشێت لەسەر ئەوەی ئەو لاوە شێتگیرانەی دەیانویست زانست و مەعریفە، فێربێن، طموحیان بۆ ئایین دەیەکی گەش هەبوو لە وڵاتەکەی خۆیاندا، بەڵام پێیان ڕەوا نەبینرا، لەبەر هیچ نا، لەبەرئەوەی شیعە بوون و لە خزمانی محەمەد مەهدیی ئەلجەواهیریی بوون و بە بڕیاری مرۆڤێکی وەکو ئەلحوصریی کە ئەصڵەن، عێراقیی نەبوو.

هەڵوەستی ئەلحوصریی دەرهەق بە طائیفەکانی تر

قینی ئەلحوصریی تەنیا لەسەر شیعە، کورت نەدەبووەوە، بەڵکو دژی سەرجەم گەلی عێراق بوو، هەروەکو لە کارەکانی تریدا دەردەکەوێت. طائیفییەتیش شتێک نییە جگە لە هۆکارێکی کوشندە کە بەکاری هێنا بۆ جێبەجێکردنی پلانەکانی، دژ بە کاروانی ئاشتییخوازانەی گەلی عێراق، هەموو هەوڵێکی خۆی خستەگەڕ بۆ ئەوەی مرۆڤی عێراقیی تێکبشکێنێ و باوەڕی بەخۆی نەمێنیت، بۆچوونێکی لە هەناوی عێراقییەکاندا چاند کە عێراقیی بەکەڵکی هیچ نایەت. عێراقییەکان زۆر بەزەحمەت نەبووایە، ئیشیان لە وەزارەتی مەعاریفدا، دەست نەدەکەوت. ئەو زۆر جێختی لەوە دەکردەوە کە مامۆستا لەدەرەوە، لە سوریا، لوبنان و میصرەوە هاوردە بکات و فەضڵیان بدات بەسەر عێراقییەکاندا. لە کاتێکدا هەزاران لە دەرچووانی قوتابخانە دینییەکانی، نەجەف،

کەربەلا، کاظمییە ، بەغداد و سامەڕا هەبوون، بەکەڵکی ئەوە دەهاتن کە وانەی زمانی عەرەبیی، ئەدەب، بابەتی مێژوو و بیرکاریی بڵێنەوە.

کاتێ مەلیک فەیصەڵ، فەرمانی کرد بە کردنەوەی خانەی مامۆستایان لە حیللە و لە موصڵ، ئەلحوصریی، بە توندیی دژایەتیی ئەم پرۆژانەی کرد. دواتر لە یادەوەرییەکانیدا باسیکردووە کە بەچی رەتیکردەوەتەوە، لەبەرئەوەی لە حیللە، سوودی بە شیعەکان دەبوو، لە موصڵیش بە مەسیحییەکان سوودی دەبوو. بە دەقیش ئەمەی گوتووە:” من دوودڵ نەبووم لەو بڕیارەم، چونکە جێبەجێبوونی پرۆژەی خانەی مامۆستایان لە حیللە و یەکێکی تر لە موصڵ، یەکێتیی نیشتمانیی دەخستە بەردەم مەترسییەکی مەزنەوە، لەبەرئەوەی لەو سەردەمەدا، زۆر ئاسایی بوو کە زۆرینەی خوێندکارەکان لە موصڵ، مەسیحییەکان بن و لە حیللەش لە نەوەی جەعفەرییەکان بن.”(١٦)

ئەو دانی بە دەرچووانی قوتابخانە جەعفەرییەکاندا نەدەنا، سووربوو لەسەر ئەوەی کە لەگەڵ باوەڕنامە(نەک بڕوانامە-وەرگێڕ)ی قوتابخانە ناوەندییەکاندا، نابێ بەرامبەر بن. لەرێشەوە، داوای خوێندکارە شیعەکانی بە وەرگرتن لە کۆلێژی حقوق، رەتدەکردەوە. کاتێ ناڕەزایەتییەکان زیادی کرد، مەلیک، ئیعازی دا کە پۆلێکی زیادە بۆ وەرگرتنی خوێندکارە شیعەکان لە دەرچووانی قوتابخانە جەعفەرییەکان بکرێتەوە. شایەنی باسە، ئەم ئیجرائاتەی مەلیک، بەرەنگاری ناڕەزایی بووەوە نەک هەر لەلایەن ئەلحوصرییەوە، بەڵکو لە بەرپرسانی تریشەوە،لە بەشی ئایندەدا، دەبینە سەری.

ئەو کتێبەی د. عەبدولخالیق حوسێن لەم بەشەدا ئاماژەی پێدەکات کە کتێبی کلیڤلاندە، ئەمە ناونیشانەکەیەتی بە ئینگلیزیی

The Making of an Arab Nationalist :Ottomanism and Arabism in the Life and Thought of Sati’ Al-Husri
by William L Cleveland

(بە کوردیی دەبێتە، چێکردنی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی: عوثمانییزم و عەرەبییزم لە ژیان و فیکری ساطیع ئەلحوصرییدا)

سەرچاوەکانی بە ئەم بەشی شەشە، بەکارهاتوون، بە زمانی عەرەبیی، ئەمانەن:-

المصادر

1-علي الوردي، لمحات اجتماعية، ج3، دار كوفان- لندن، 1992،

ص214-.215
2-حسن العلوي، الشيعة والدولة القومية في العراق، مطبوعات CEDI فرنسا عام 1989، ص 254-.255
3-حسن العلوي، نفس المصدر، ص 257
4-وليم كليفلاند، الحصري من المفكرة العثمانية إلى العروبة، ترجمة فكتور سحاب، دار الوحدة، بيروت، 1983، ص.71
5- وليم كليفلاند، نفس المصدر، ص 133
6- تيخونوفا، ساطع الحصري رائد المنحى العلماني في الفكر القومي العربي، دار التقدم، موسكو، 1985، ص.14
7- كليفلاند، نفس المصدر، ص142
8- تيخونوفا، نفس المصدر، ص53، مقتبس من أبحاث مختارة في القومية العربية، ج2، ص125-126، دار التقدم، موسكو، .1985
9- حسن العلوي، نفس المصدر، ص 258، نقلاً عن مذكرات الحصري.
10- حسن العلوي، نفس المصدر، ص ،258
11- عبدالكريم الأزري، تاريخ في ذكريات العراق، ج1، مركز الأبجدي، بيروت، 1982، ص 30-.31
12-عبدالكريم الأزري، مشكلة الحكم في العراق، لندن، 1991، ص 237
13-د.سعيد السامرائي، الطائفية في العراق، ص 116، ط1، 1993، مؤسسة الفجر، لندن، عن ديوان الجواهري، المجلد الأول، ص 214
14- د.خالد التميمي، محمد جعفر أبو التمن، دار الوراق، لندن، 1996، ص320-.321
15- حسن العلوي، التأثيرات التركية، ص 12، دار الزوراء، لندن، 1988، نقلاً عن مذكرات الهاشمي، ج2 ص 244
16- حسن العلوي، نفس المصدر، ص 270، نقلاً عن مذكرات الحصري، ص .80
17- تيخونوفا، نفس المصدر، ص30
18-اطع الحصري، حول القومية العربية، ص97
19- تيخونوفا، نفس المصدر، ص27
20- كليفلاند، نفس المصدر، ص 133
21- حسن العلوي، الشيعة والدولة القومية في العراق، ص .256
22- حسن العلوي، نفس المصدر، ص 288

ئەمەی خوارەوە، لینکی بەشی شەشەمی کتێبەکەیە بە زمانی عەرەبیی

http://www.abdulkhaliqhussein.nl/index.php?news=406